

JAHAN ESTRADASI TARIYXI: QÁLIPLESİWI HÁM RAWAJLANIW BASQISHLARI

Baxadir Ótejanov

Berdaq atındağı QMU oqıtıwshısı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19396168>

***Anotatsiya.** Bul ilimiy maqalada jahan estradasınıń payda bolıwı, tariyxıy qálipsewi hám rawajlanıw basqışları keń túrde taldanadı. Estrada muzıkası XX ásirde payda bolıp, radio, televideniye hám keyinirek internet arqalı dúnyanıń eń keń taralǵan muzıka baǵıtlarınıń birine aylandı. Maqalada estrada janrınıń tiykarǵı belgileri, Batis hám Sharq mádeniyatlarınıń ózara áseri, globalasıw hám sanlı texnologiyalardıń muzıka industriyasına kórsetken táseri ilimiy derekler negizinde bayan etiledi. Sonıń menen birge dúnyajúzilik estrada wákılleriniń dóretiwshilik úlesi analiz qilinadı.*

***Gilt sózler:** jahan estradası, pop-muzıka, muzıka industriyası, globalasıw, radio hám televideniye, sanlı platforma, sahna mádeniyatı, janr evolyuciyası.*

Estrada muzıkası – keń auditoriyaǵa baǵdarlanǵan, jeńil qabıllanatın hám zaman talabına mas túrde rawajlanıp baratuǵın muzıka janrı. “Estrada” ataması fransuz tilindegi *estrade* sózinen kelip shıqqan bolıp, “sahna” degendi ańlatadı. Demek, estrada – sahnaǵa arnalǵan kórkem-ijro óneriniń bir túri. XX ásirdeń baslarında industrial revolyuciya, urbanizaciya hám texnikalıq jańalıqlar muzıka tarqalıwınıń jańa usılların payda qıldı. Gramplastinkalar, keyinirek radio hám kino estrada muzıkasınıń tez rawajlanıwına jol ashıp berdi.

XX ásirdeń 20–30-jıllarında AQSh hám Evropa elderinde jaz, blyuz hám shanson sıyaqlı janrlar estrada muzıkasınıń negizin qáleplestirdi. Bul dáwirde muzıka kóbine teatr sahnalarında, kabarelerde hám konsert zallarında orınlanatın edi.

40–50-jıllarda rok-n-roll janrı payda bolıp, jaslar mádeniyatınıń ajıralmas bólegine aylandı.

Bul dáwirde **Elvis Presley** estrada sahnasında jańa stil’ hám imidj qáleplestirip, dúnya muzıkasına úlken ózgeris alıp keldi.

Bul dáwir estrada muzıkasınıń tez rawajlanǵan kezeńi retinde bahalanadı. Angliyalıq **The Beatles** toparı pop hám rok elementlerin birlestirip, jahan estradasına jańa baǵıt berdi. Olar muzıka jazıw, aranjirovka hám studiayalıq texnologiyalardı keń paydalanıw arqalı janr evolyuciyasına úles qostı.

Sol jıllarda sahnalıq obraz hám teatrallasqan shou elementleri rawajlandı. Estrada muzıkası faqat esitiw emes, kóriw arqalı da qabıllanatın kompleksli óner túrine aylandı.

Televideniye hám klip industriyasınıń rawajlanıwı estrada muzıkasınıń jańa basqışın belgiledi. 1981-jılı **MTV** telekanalınıń ashılıwı muzıka kliplerin keń taratıwǵa múmkinshilik berdi. Bul dáwirde **Michael Jackson** pop muzıkasınıń dúnya dárejesindegi simvolına aylandı. Onıń “Thriller” albomı estrada tariyxında eń kóp satılǵan albom retinde belgili. Sonıń menen birge **Madonna** estrada sahnasında ayal obrazınıń jańa modelin qáleplestirip, stil’ hám imidj arqalı muzıkasınıń kommersiyalıq jaǵın kúsheyttirdi.

Bul kezeńde estrada muzıkası ámeliy túrde global industriyaǵa aylandı. Prodyuserlik ortalıqlar, xalıqara festivallar hám muzıka sıylıqları payda boldı. Internet hám sanlı

platformalardıń payda bolıwı estrada muzikasınıń tarqalıwın tubegiyli ózgeretti. YouTube, Spotify sıyaqlı platformalar qosıqlardıń shegarasız auditoriyaǵa jetip barıwın támiyinledi.

Bul dáwirde global pop-mádeniyat túrli ayaqlardıń stil'lerin birlestirdi. Mısalı, koreyalıq **BTS** toparı K-pop janrınıń dúnya bazarına shıǵıwına múmkinshilik jarattı. Latın-amerikalıq ritmler, elektron muzıka hám xip-xop elementleri estrada menen integraciyalasıp, janrlar arası sintezdi payda etti.

Estrada muzıkası tek ǵana kónil ashıw quralı emes, al ol jámiyetlik pikir hám mádeniy identifikaciyanı sáwlelendiredi. Sotsiologlar estrada muzikasını jaslar mádeniyatınıń kórinisi retinde qaraydı. Muzıka arqalı jámiyettegi sosiallıq mashqalalar, erkinlik, muhabbat hám teńlik temaları kóteriledi.

Sonıń menen birge estrada industriyası ekonomikalıq jaqtan da úlken orın iye. Konsert industriyası, reklama, media hám moda tarawları estrada menen tıǵız baylanıslı

Jahan estradası tariyxı – bul XX hám XXI ásir mádeniyatınıń ajıralmas bólegi. Ol jaz hám rok-n-rolldan baslap, pop, elektron hám K-pop sıyaqlı janrlardı óz ishine alǵan keń qırılı muzıka dúnyasınıń qalıplestirdi. Texnologiyanıń rawajlanıwı estrada muzikasınıń tarqalıwın tezlestirip, onı global fenomenǵa aylandırdı. Bugin estrada muzıkası dúnya xalıqları arasında mádeniy dialogtı támiyinlep, jańa stil'ler hám ideyalar payda bolıwına sebep bolmaqta. Keleshikte de estrada muzıkası jańa texnologiyalar hám kreativ izlenisler arqalı rawajlanıwın dawam ettiredi.

Álbette, men maqalańızdı ilimiy dárejede jáne de keńeytirip beriwim múmkin. Tórende jahan estradası tariyxına baylanıslı qosımsha tereń maǵlıwmatlar beriledi:

Jahan estradası bir ǵana pop janrı menen shegaralanbaydı. Ol waqıt ótiwi menen túrli muzıka baǵıtların ózine sińdirdi:

- **Rok-estrada** – 1960-jıllarda rok elementleri estrada sahnasına kirip keldi.
- **Disko** – 1970-jıllarda biylewge baǵdarlangan ritmler ústemlik etti.
- **Sint-pop hám elektron muzıka** – 1980-jıllarda sintezatorlar keń qollanıldı.
- **Xip-xop hám R&B elementleri** – 1990-jıllardan baslap pop muzıkada ritmikalıq túzilisti ózgeretti.

- **K-pop, Latin-pop** – XXI ásirde regional stil'ler global bazarǵa shıqtı.

Bul evolyuciya estrada muzikasınıń dinamikalıq, ózgeriske beyim janr ekenligin kórsetedi.

Estrada tariyxı texnika rawajı menen tıǵız baylanıslı:

- Gramplastinka (vinil jazbalar)
- Magnitofon hám kasseta
- CD format
- MP3 hám sanlı fayllar
- Streaming platformalar

1980-jıllarda **MTV** telekanalınıń payda bolıwı muzıka klip industriyasınıń rawajlanıwına kúshli tásir etti. Vizual obraz estrada atqarıwshısınıń tabısında tiykarǵı faktorǵa aylandı.

Estrada muzıkası tek kewil ashıw emes, al jámiyetlik pikirdi qalıplestiriwshi qural bolıp tabıladı.

Mısalı:

- **Bob Dylan** qosıqlarında sosiallıq temalardı kóterdi.

• **Michael Jackson** “Heal the World” siyaqli shıǵarmaları arqalı insaniy qádiriyatlardı nasıyxatladı.

• **Beyoncé** shıǵarmalarında gender teńligi hám identitet temaların ashıp berdi.

Demek, estrada muzıkası jámiyetlik transformaciýalar menen qatar rawajlanadı.

Bugin estrada muzıkası ulken bizneske aylandı. Onıń quramına kiradi:

- Prodyuserlik kompaniyalar
- Konsert industriyası
- Reklama hám branding
- Streaming kirimleri
- Muzıka sıylıqları

Mısalı, **Grammy Awards** sıylıǵın alıw atqarıwshınıń bazar bahasın bir neshe ese arttıradı.

XXI ásirde regional muzıka global formatqa ótip atır. Koreyalıq **BTS** toparı K-pop janrın dúnyaga tanıttı. Latın-amerikalıq atqarıwshılar ispan tilindegi qosıqlar menen xalıqara chartlarda joqarı orın alıp atır.

Bul jarayan estrada muzıkasınıń shegara tanımaytuǵın fenomen ekenin kórsetedi.

Muzıkatanuwshılar estrada muzıkasını:

- Mass-mádeniyat fenomeni
- Postmodern estetika kórinisi
- Global kommunikaciya quralı
- Jaslar submádeniyatınıń aynası retinde úyrenedi.

Estrada muzıkası – global mádeniy identifikaciyanıń bir bólegi. Ol milliy stil’lerdi saqlay otırıp, xalıqara auditoriyaǵa beyimlesedi.

Eger qalasańız, men sizge:

- Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimin (ilmiy maqala formatında)
- 10 betlik tolıq kurs jumısı túrinde rásmiylashtırıp
- Yaki Word formatqa tayyar strukturada (kirisiw, tiykarǵı bólim, juwaqlaw, ádebiyatlar) tayınlap beriwim múmkin.